

רשות
העתיקות

ISRAEL
ANTIQUITIES
AUTHORITY

שימור מלווה חפירה

מדריך לחופר

עורך: עמי שחר, מפקח שימור ארצי

2012

שימור מלווה חפירה, מדריך לחופר

תוכן העניינים

1. פתח דבר
2. מתן רישיונות חפירה בישראל
3. תנאים לקבלת רישיון חפירה, שימור מלווה חפירה
 - א. תיאום ושיתוף פעולה
 - ב. משמר
 - ג. תכנית השימור
 - ד. רמות ההתערבות בשימור אתר ארכאולוגי
 - ה. תיעוד, תכנון ודוח מסכם
4. טופס התחייבות של מנהל החפירה לביצוע שימור מלווה חפירה (נספח 7א' לנוהל 3.10)

לבירורים ניתן לפנות אל:

gideon@israntique.org.il	0524284411	: נייד	ד"ר גדעון אבני
jon@israntique.org.il	0524284390	: נייד	ד"ר גיון זליגמן
raanan@bezeqint.net	0524769777	: נייד	מר רענן כסלו
ami@israntique.org.il	0524284263	: נייד	מר עמי שחר
kamil@israntique.org.il	0524284356	: נייד	מר כמיל סארי

שימור מלווה חפירה, מדריך לחופר

פתח דבר

מיקומה הגאוגרפי של ארץ ישראל הפך אותה למוקד משיכה בכל התקופות. כל התרבויות שחיו בארץ הטביעו את חותמן במרחב. מורשת התרבויות, שרידיהן המוחשיים על מאפייניהם האתניים והחברתיים הפכו מסוף המאה ה-19 ואילך לזירת מחקר ארכאולוגי.

כ- 30,000 אתרים בארץ מוכרזים על פי חוק העתיקות. אלו מייצגים את מגוון מורשות העבר שחותמן במרחב שרד עד ימינו.

מראשית המחקר הארכאולוגי נהרו חוקרים רבים מרחבי העולם לחקור את האתרים הארכאולוגיים בארץ ישראל. מדי שנה מגיעות לארץ משלחות מדעיות מטעם מוסדות אקדמיים שונים לחפירות ארכאולוגיות, כדי לקדם את הידע באשר לתרבויות אלו.

ערכם המדעי והחברתי של האתרים אינו מוטל בספק. עם זאת, בפתחה של המאה ה-21, כבר אי אפשר להתעלם מהעובדה שאתרים אלו הם משאב פיזי מתכלה. קיים, אם כן, צורך לאזן בין צורכי המחקר המדעי, כלומר, צורכי החפירה הארכאולוגית וטבעה ההרסני, לבין צורכי השימור, ההגנה על הממצאים והצגתם לציבור.

בשנת 1990 נוסדה רשות העתיקות, הפועלת על-פי חוק רשות העתיקות וחוק העתיקות, כדי להגן על עתיקות הארץ בראייה ממלכתית של מכלול ערכיה. מינהל שימור ברשות העתיקות הפועל לקידום שימורה של מורשת התרבות בישראל, הוא הגוף האמון על שימורם של האתרים הארכאולוגיים בארץ. נוהל רשות העתיקות בנושא "שימור מלווה חפירה" בא לקדם את השימור באתרים כבר במהלך החפירה ואחריה. לשם כך הוקם מערך פיקוח המנחה את המשלחות המדעיות, הגופים והמוסדות הפועלים באתרי עתיקות ומלווה אותם בכל הנוגע להיבטים של שימור המורשת.

המדריך שלפניכם הוא תוצר של שיתוף פעולה מתמשך בין רשות העתיקות לבין מוסדות המחקר והמשלחות המדעיות. מטרת המדריך היא להקל את תהליך קבלת רישיון החפירה ולייעל אותו, בהתייחס לפרק השימור. זאת, על ידי כללי עבודה מוגדרים ואחידים לכל העוסקים בדבר.

תקוותנו היא כי המדריך יבהיר את נוהלי רשות העתיקות באשר לשימור הממצאים בעונות החפירה ובין העונות. בכך יתרום המדריך למאמץ בהאטת תהליכי הבליה וההרס של מורשת התרבות, כאמור, לטובת המחקר הארכאולוגי ולטובת הציבור.

בכבוד רב

עמי שחר

מפקח שימור ארצי

מינהל שימור - רשות העתיקות

שימור מלווה חפירה, מדריך לחופר

1. מתן רישיונות חפירה בישראל

בתהליך מתן רישיונות חפירה לארכאולוגים, הן ממוסדות ישראליים הן ממוסדות זרים, מובאים בחשבון שיקולים כגון: כישוריו של הארכאולוג מגיש הבקשה וניסיונו, הבסיס האקדמי והמחקרי בתחום הארכאולוגיה של המוסד שמטעמו מוגשת הבקשה וחשיבותו המדעית של האתר שבעניינו הוגשה בקשה לרישיון.

שיקולים במתן רישיונות חפירה

1. תינתן עדיפות לחפירה באתרים המצויים בסכנה כתוצאה מפעולות פיתוח עתידיות, נזק מכוון בידי אדם, או תהליכים טבעיים הגורמים להרס עתיקות, וזאת לפי רשימת אתרים שתכין רשות העתיקות.
2. מומלץ, כי המוסד שמטעמו מוגשת הבקשה יהיה מוסד ארכאולוגי מוכר, בעל תשתית מחקרית ומעבדתית בטיפול, בעיבוד ובפרסום ממצאי חפירות, סגל אקדמי ותלמידי מחקר העוסקים בנושא וניסיון מחקרי בעבודת שדה ארכאולוגית. מגיש בקשה לחפירה מטעם מוסד בחו"ל יצרף לבקשתו פרופיל מחקרי של המוסד, ובו נתונים בדבר הנושאים הנ"ל. בעניין מוסדות ישראלים – יינתנו רישיונות חפירה לארכאולוגים הפועלים מטעמם של המכונים לארכאולוגיה ומוסדות מחקר מוכרים בתחום הארכאולוגיה.
3. המוסד שמטעמו מוגשת הבקשה והארכאולוג בעל הרישיון יהיו אחראים לניהול החפירה ולפרסומה על פי הכללים המדעיים המקובלים וגם לביצוע פעולות שימור בשטח הנחפר ככל שיידרש על ידי מינהל שימור ברשות העתיקות.
4. במקרה שהבקשה מוגשת מטעמו של מוסד מחו"ל שאין לו תשתית ארכאולוגית כמפורט לעיל, מומלץ ליצור שיתוף פעולה מחקרי עם מוסד מוכר בתחום הארכאולוגיה.
5. לבקשת רישיון החפירה יצורף מסמך, ובו פירוט הניסיון המעשי של מגיש הבקשה ושל אנשי צוותו במחקרי שדה, בעיבוד חומר ובפרסום חפירות ארכאולוגיות. הפירוט יכלול שותפים ועבודות עצמאיות. אם למגיש הבקשה אין ניסיון מצטבר בניהול חפירות מדעיות מורכבות, מומלץ שלא ליזום בקשה לחפירה באתרים בעלי חשיבות מדעית מרכזית.
6. לכל בקשה לרישיון תצורף הצעת מחקר מפורטת, ובה מטרות החפירה, השאלות המחקריות שבוחן המחקר, משך הזמן המתוכנן למחקר והעלויות של הרכיבים השונים: החפירה ומחקרי השדה, עיבוד הממצאים, השימור בשטח, והמחקרים הנלווים.
7. אחת לארבע שנים תבחן ועדת הרישיונות של המועצה לארכאולוגיה מחדש את המשך מתן רישיון החפירה, וזאת בהתאם להתקדמות החפירה ולפרסום המדעי שלה.

שימור מלווה חפירה, מדריך לחופר

2. תנאים לקבלת רישיון חפירה, שימור מלווה חפירה (נספח 7א' לנוהל 3.10)

בתהליך מתן רישיון החפירה מרשות העתיקות מוגשת הבקשה למינהל שימור, לצורך הכללת דרישות המינהל בתנאי הרישיון.

להלן התנאים הנדרשים בנושא שימור בעת הגשת הבקשה לקבלת רישיון חפירה:

1. תיאום ושיתוף פעולה - כללי

- א. מתן רישיון חפירה למשלחת בעונה הראשונה מותנה בהקצאה ראשונית בשיעור של 5% מתקציב החפירה לטובת השימור. ההקצאה תיועד לליווי מקצועי, לפעולות שימור מונע, לעזרה ראשונה ולפעולות הגנה הכרחיות.
- ב. לאחר עונת החפירה הראשונה ולפי מצב השרידים, ייקבעו במשותף צורכי השימור ויוגדר התקציב הדרוש לטיפול השימורי מתקציב החפירה של העונה הבאה.
- ג. ממועד מתן רישיון החפירה תחול על מקבל הרישיון האחריות להגנה על השרידים הנחשפים.
- ד. עבודות השימור יבוצעו בתיאום עם נציגי רשות העתיקות.
- ה. נציגי רשות העתיקות יבקרו באתר החפירה, בתיאום עם החופר, כדי לזהות בעיות ולהגדיר את צורכי השימור בחפירה.
- ו. תכנית הפעולה ושלבי תכנון פעולות השימור וביצוען יוגדרו בתיאום עם בעל הרישיון או נציגו.

2. תנאים לקבלת רישיון חפירה - שימור

- א. כל חפירה תלווה במשמר אשר יבצע את עבודות השימור הנדרשות לשם הגנה על הממצא הארכאולוגי הנחשף במהלך עונות החפירה.
- ב. באחריות מקבל הרישיון להגיש את פרטי המשמר (שילווה את החפירה ויבצע את עבודות השימור) לאישורה של רשות העתיקות.
- ג. אישור רשות העתיקות יינתן למשמר מקצועי לפי תחום התמחותו, כגון: שימור אמנותי (פרסקו, טיח, שיש, פרטי-אבן וכדומה) או שימור הנדסי-כללי (ייצוב ותמיכה למבנים, קירות, חתכי-אדמה וכדומה).
- ד. האחריות לעבודת המשמר כלפי רשות העתיקות תהיה על מקבל רישיון החפירה.

שימור מלווה חפירה, מדריך לחופר

3. תכנית השימור

תכנית השימור תכלול את הרכיבים האלה :

- א. מיפוי המתחמים המיועדים לשימור, על גבי תכנית האתר לרבות, סימון המתחמים המיועדים לכיסוי ואלו המיועדים להמשך חפירה בעונות הבאות.
- ב. ניתוח מילולי וגרפי של מצב ההשתמרות הפיזית באתר, לפי :
א- מכלול, ב- מבנה, ג- אלמנט.
- ג. קביעת סדרי עדיפות לשימור, סימון גרפי על תכנית האתר.
- ד. עריכת תכנית שימור ובה הגדרה של קדימויות טיפול. התכנית תכלול: חתכים, פרטי ביצוע וחומרים.
- ה. בתכנית השימור יפורטו רמות הטיפול השונות, כגון: עזרה ראשונה, הגנה, כיסוי זמני, שימור מלא, השלמה או החלפת רכיבים וכדומה.
- ו. בתכנית השימור יפורטו סוגי הטיפול, כגון: מילוי מישקים והשלמת שברי אבנים (קלינים), איטום ראשי קירות (קופינג), השלמות אבן לייצוב קירות ומסדים, הזרקה חומרי מליטה לחללים בליבה (גראוטינג).
- ז. התכנית תתייחס לרכיבים נוספים, כגון: הסדרת ניקוזים, צמחייה, מילוי בורות חפירה (בסיום החקירה המדעית), בטיחות וגידור.
- ח. תכנית השימור תכלול ניסוח של ערכי האתר ושל השרידים הנחשפים בו.
- ט. תכנית השימור תוגש לאישור רשות העתיקות.

4. רמות ההתערבות בשימור אתר ארכאולוגי

- א. עזרה ראשונה: התערבות מיידית להצלת השרידים, לרבות הסרת סכנה בטיחותית.
- ב. כיסוי אתר או כיסוי מתחמים או שניהם.
- ג. שימור מלא לייצוב השרידים (אלמנט/מבנה/מכלול)
- ד. שימור האתר והסדרתו למבקרים
- ה. תחזוקת שימור

שימור מלווה חפירה, מדריך לחופר

5. תיעוד, תכנון ודוח מסכם (בסיום עונת החפירה):

- א. פעולת השימור תתבצע על פי תכנית שימור מאושרת.
- ב. תכניות השימור יותאמו לדרגות השימור שעליהן יוחלט בתיאום כל הגורמים.
- ג. מסמכי תכנון:
 - הצהרת כוונות עקרונית לתכנון: כיסוי או טיפול או פיתוח.
 - סקר ותיעוד.
 - פרוגרמה לתכנון.
 - תכנון מפורט: תכנית שימור פיזי; תכנית אדריכלית לתצוגה ולפיתוח.
- ד. דוח מסכם
 - ביצוע פעולות השימור מחייב הגשת דוח מסכם לארכיון רשות העתיקות. הגשת הדוח תהיה תנאי סף בקבלת היתר חפירה לעונה הבאה. הגשת הדוח באחריות בעל ההיתר.
 - הדוח המסכם יכלול מידע על האתר ועל פעולות השימור:
 - דף שער: שם האתר, שם החופרים, שם המשמרים, תאריך ועונת החפירה.
 - מיקום האתר על מפת ישראל ומפה אזורית.
 - רקע ארכאולוגי תמציתי על האתר.
 - סימון מוקדי הטיפול על תכנית האתר (יש לציין מהו המכלול, לדוגמה: חדר, בית מרחץ, חצר).
 - תיעוד פעולות השימור שבוצעו בכל מוקד יכלול: תיאור מילולי, סרטוטים של מבטים ופרטים עקרוניים וצילומים מייצגים לפני ההתערבות ולאחריה. התיעוד יכלול מידע מלא על הרכב חומרי המליטה שבהם נעשה שימוש.

שימור מלווה חפירה, מדריך לחופר

3. טופס התחייבות של מנהל החפירה לביצוע שימור מלווה חפירה (נספח 7א לנוהל

(3.10)

תאריך: _____

לכבוד
מנהל תחום חפירות וסקר
רשות העתיקות

הנדון : התחייבות מנהל החפירה לביצוע שימור מלווה חפירה

אנחנו, מבקשי הרישיון לחפירה, מתחייבים לבצע שימור מלווה חפירה בהתאם לחוק העתיקות, התש"יח – 1978 (להלן ה"חוק"), ולהוראות סעיף 11 (א) (2) לחוק.

מינהל שימור ברשות העתיקות יקבע את ההנחיות והתנאים לביצוע עבודות השימור באתר _____ (שם האתר) שבעבורו מבוקש רישיון החפירה, לאחר סיור באתר בהשתתפות החופר.

הגדרת מהות השימור מלווה חפירה היא: פעולות הגנה, שימור מונע, ייצוב וכיסוי של השרידים הארכאולוגיים. מטרתו העיקרית של שימור מלווה חפירה היא מניעה או האטה של תהליכי ההרס והבליה באתר.

אנו מתחייבים להקצות 5% מתקציב החפירה העומד על סך של _____ ש"ח, ובסה"כ _____ ש"ח לביצוע עבודות השימור מלווה חפירה לממצאים דלא נידי בעונת החפירות _____.

ברור לנו בזאת, כי בעונות החפירה הנוספות (אם יהיו) ייקבע הסכום לשימור מלווה חפירה לפי הדרישות המקצועיות וצורכי שימור האתר והעתיקות דלא נידי שנתגלו בו.

לחופר עומדת הזכות להתקשר עם גוף או עם משמר מקצועי המאושר בידי רשות העתיקות, ובלבד שהגוף או המשמר או שניהם בעלי ניסיון ויכולת מקצועית לביצוע עבודות שימור מלווה חפירה ארכאולוגית או לחילופין בידי משמר של רשות העתיקות והכול בהתאם לבחירת החופר.

עבודות השימור מלווה חפירה יבוצעו בהתאם לתכניות ביצוע שיכון המשמר לאחר אישורן בידי מינהל שימור.

שם המשמר המוצע: _____

בכבוד רב,

חתימת המוסמך להתחייב

בשם המוסד _____ חתימת החופר: _____

אישור ראש מינהל שימור _____